

Срђан Томић,
srdjanmtomic@gmail.com

УДК 796.332:061.2(497.11 Ниш)“1926/1944“

Оригинални стручни рад
Примљено: 14. 1. 2021.
Прихваћено: 1. 9. 2021.

НИШКИ СПОРТ-КЛУБ „ГРАЂАНСКИ“ (1926–1944)
- КРОЗ ШТАМПУ -

Апстракт: Нишки спорт-клуб „Грађански“ формиран је 1926. године, а окупљао је младе људе посвећене фудбалу, трговцима и чиновницима који су се посветили једној идеји, да источни део Ниша („Стамбол катија“) има спортски колектив који ће бити противтежа нешто старијим клубовима „Синђелићу“ и „Победи“. „Грађански“ је успео да се тридесетих година прошлог века, кроз утакмице у Моравској жупи и Нишком лоптачком подсавезу, домогне такмичења за првенство тадашње југословенске државе и постане један од препознатљивих симбола спортског Ниша од 1926. до 1944. године.

Кључне речи: Грађански, фудбал, Ниш, Стамбол-катија, Моравска жупа, Нишки лоптачки подсавез.

На релацији преци-потомци догодио се некакав лом, који је прекинуо нит између прошлости и садашњости. Тај нас је порив и нагнао да се латимо посла „скидања прашине“ са сопствене заборавности. Ово је прича из прве половине минулог, двадесетог столећа, а тиче се некадашњег нишког спортског (фудбалског) клуба „Грађански“, који је своје трајање везао за период између 1926. и 1944. године. То своје постојање посветио је младим људима окренутим фудбалу, неким трговцима, занатлијама, радницима и чиновницима из Ниша, који су своју енергију удахнули у живот поменутог спортског феномена.

ФК „Грађански“ – најранији период (1926–1931)

Први помен „Грађанског“, који срећемо у једној од четири нишке фудбалске монографије, везује се за 18. април 1926. године и дуел нишких тимова „Синђелић“ и „Грађански“.¹ „Грађански“ је у овом сусрету изгубио са 1:0. Реч је о утакмици која је одиграна за назив првака Нишког лоптачког подсавеза, мада подсавез у том тренутку није постојао. Вероватно се ради о квалификационој утакмици за улазак „Грађанског“ у легалне фудбалске форуме, каква је у том моменту била Заједничка спортска управа у Нишу.

„По продорима, успелим нападима, прецизним додавањима и повезаном

¹ Ђ. Стаменковић, ФК Синђелић : 1918–1968, Ниш 1972, 35–36.

игром, почетак утакмице припао је "Синђелићу", али у томе није заостајала ни екипа "Грађанског", тако да се лопта брзо преносила са једног краја игралишта на други.² Међутим и овај сусрет, као и многи мечеви у каснијој историји фудбала, показали су да „најважнија споредна ствар на свету” има поред олимпијске и витешке стране и наличје своје медаље. Наиме, „У тридесетом минути другог полувремена судија је досудио корнер у корист "Синђелића". После изведеног корнера пред голом "Грађанског" настала је гужва: играчи "белих" искористили су то и постигли победоносни гол. "Грађански" је протествовао јер је Ђорђевић (стрелац победоносног поготка) фаулирао десну полутку "Грађанског", па је то био повод за оно најнемилије на игралишту. Избила је незапамћена туча. Навијачи оба тима ушли су у терен, помешали се са играчима, па се није знало ко је кога чиме ударао. Већи број дежурних полицајаца је интервенисао. Навијачи су били принуђени да напусте терен. Судија је морао главне виновнике ове туче да казни најстрожом казном – искључењем два играча "Синђелића" и једног из екипе "Грађанског".³

Даље, трагове о постојању „Грађанског” и његовом учешћу у фудбалској свакодневици у граду на Нишави налазимо у документацији нишког Историјског архива. У листу „Спортист” од 24. априла 1927. године појављује се чланак у коме се говори о спортском животу у Нишу.⁴ „Ниш се прима улоге коју му положај Ниша намеће. Сматра се нормалним што се у граду појавио и четврти клуб Ниша "Југославија".⁵ Ово је последица нових спортских прилика у тадашњем Нишу. „Веће интересовање за спорт у овој години и појава Југославије, охрабрили су извесне спортисте да се појаве са петим клубом: Грађански. Организовање Грађанског почело је кад и Југославија, тј. у прошлој години.”⁶ Практично, први новински чланак из 1926. године, отклања све сумње о настанку и активном учешћу у спортском животу Ниша и Србије, клуба под називом „Грађански”.

Прву међуградску утакмицу, фудбалери „Грађанског” одиграли су у Краљеву са тамошњим „Ибром”. Међутим, „Грађански” се вратио из града на Ибру у Ниш, тог 2. октобра 1926. године, са пуном мрежом голова. Било је 6:0 за „Ибар”.⁷

„Један део спортских радника из Ниша уткао је себе у историју клуба, који је трајао осамнаест година. У 1929. години, на пример, према писању старијих нишких хроничара, Грађански” је одржао другу редовну скупштину. „Тада је за председника изабран Драгутин Главички⁸, књијар, за потпредседнике су избрани Душан Јовановић, кафеџија и Петар Динић, ревизор новинар. Тада је за капитена клуба (тренера) изабран Миле Динић, а за капитена Добрица Станковић.”⁹

Нишко, тачније првенство Моравске жупе било је неизвесно. Нишка „Победа” је успела да прва стигне на циљ, а победом над „Грађанским” од 3:1,

² Ђ. Стаменковић, ФК Синђелић : 1918–1968, Ниш 1972, 36.

³ Исто.

⁴ М. Илић, Железничар – Ниш : 1928–1995, Ниш 1995, 24.

⁵ ИАН, Збирка VARIA бр. 191, Фудбалске утакмице у Нишу 1926–1952.

⁶ М. Илић, н. д., 24.

⁷ ИАН, VARIA бр. 191.

⁸ Драгутин Главички, власник штампарије „Напредак” у Нишу, књијар и типографски радник из Ниша. Више у: Драгољуб Ж. Мирчетић, Нишка књига : 1883–1941, Ниш 1973, 199.

⁹ М. Илић, н. д., 24–25.

још једном доказала да је успешнија од „Грађанског”.¹⁰ Међутим, према другом извору „Грађански” је био првак Ниша, тј. Моравске жупе за 1929/30. годину, јер је освојио бод више у односу на „Победу”.

Прилог бр. 1.

Табела:

1	Грађански	7	5	2	0	22:5	12
2	Победа	7	5	1	1	12:5	11
3	Синђелић	7	4	0	3	22:8	8
4	Југославија	7	3	2	2	9: 6	8
5	Графичар	7	3	2	2	13: 9	8
6	Железничар	7	2	2	3	14: 6	6
7	Трговачки помоћник	7	1	0	6	5:23	2
8	Чегар	7	0	1	6	4:30	0 ¹¹

Крајем јула, тачније 29. 7. 1930. године, одржана је конференција нишких клубова. Београдски лоптачки подсавез (БЛП) и Југословенски ногометни савез (ЈНС) искључили су нишку „Победу” из такмичења за пехар Југословенског ногометног савеза (ЈНС-а).¹² „Конференција је била преко очекивања посећена... Говорници су најпре осудили поступак учињен са "Победом" па су затим истицали потребу за оснивања потсавеза. С обзиром на положај Ниша и потребе спорта у нишкој околини, говорници су тражили да сви клубови буду једнодушни у овом захтеву.” Одлучност нишких фудбалских клубова преточена је у нишку спортску резолуцију. Тим документом клубови су тражили: „Сазивање ванредне скупштине ЈНС-а и оснивање Нишког лоптачког потсавеза. Најзад, оштро је осуђен поступак БЛП-а ЈНС-а.”¹³ Овај гест нишких клубова демантовао је нека ранија писања централне штампе, да фудбалски посленици у Нишу не могу да се сложе. Писање листа „Правда” од 7. августа 1930, управо потврђује, преко потребну, сложеност клубова у Нишу у циљу њиховог опстанка и даље афирмације фудбала и спорта у овом делу Србије.

„Грађански” 24. августа исте године, добија нову управу. Руководство клуба од тог дана радило је у овом саставу: „Председник г. Драги Главички, књијар, потпредседници г.г. Душко Јовановић, кафеџија и Петар Динић, ревизор новина, секретари: г.г. Иван Васиљев, чиновник и Емилијан Смиљковић, благајници: Бошко Вељковић, парти вођа и Михајло Милосављевић, чиновник, економ г. Јован Стојановић, опанчар, чланови управе: Светозар Стојановић, пекар, Миле Динић¹⁴, приватни чиновник, Десимир Јелић, рад. фабри. и Војислав Костић. У надзорни одбор, ушли су: Богољуб Вељковић, обућар, Милорад

¹⁰ „Победа првак Моравске жупе”, Политика, 26. мај 1930.

¹¹ М. Сијић, Фудбал у Краљевини Југославији, Александровац 2014, 217.

¹² „Са конференције спортиста у Нишу – спортисти у Нишу траже оснивање Нишког Подсавеза”, Правда, 1. август 1930.

¹³ Исто.

¹⁴ Миле Динић, приватни чиновник из Ниша, био је економ Нишког лоптачког подсавеза 1930. године. Више у: „Оснивање Нишког потсавеза – лепо изгледи новог потсавеза”, Правда, 17. децембар 1930.

Милошевић, новинар и Божидар Стојановић, бравар.”¹⁵ Ова скупштинска сесија догодила се уочи новог јесењег првенства Моравске жупе, чији је почетак био заказан за крај септембра.

Јесења сезона у нишком првенству протекла је у надмоћи „Грађанског” у односу на остале клубове. Првак јесени забележио је ове резултате: „Грађански” – „Железничар” 5:1 (27. септембар 1930), „Грађански” – „Победа” 3:0 (19. октобар 1930), „Грађански” – „Графичар” 3:0 (26. октобар 1930), „Грађански” – „Синђелић” 3:0 (23. октобар 1930) и „Грађански” – „Југославија” 1:1 (13. новембар 1930).

Завршетак јесење полусезоне, није значао крај активности за нишке фудбалске раднике и нису заспали „зимским сном”. Уследили су разговори и договори са представницима Лесковачке жупе, али и иницијатива на највишем нивоу, у форумима Југословенског ногометног савеза, за стварање Нишког лоптачког подсавеза (НЛП). На седници представника клубова Моравске и Лесковачке жупе у Нишу, „донето је решење да се свима клубовима у држави упути проглас, у коме се тражи оснивање Нишког Потсавеза. Једнодушност постоји да се оснује Нишки Потсавез са седиштем у Нишу, те у случају да скупштина Савеза не усвоји овај предлог, иступиће сви клубови поменутих жупа из чланства Ј.Н.С.”¹⁶

Средином последњег месеца у 1930. години, тачније у недељу 14. децембра, у Београду су се састали чланови скупштине Југословенског ногометног савеза (ЈНС). За клубове у Нишу, овај догађај био је од изузетне важности, јер је једна од тачака, у не баш малом дневном реду, била усмерена ка оснивању Нишког лоптачког подсавеза. Наиме, „делегати Ниша и представник зетских клубова, г. Латковић, професор, умолили су скупштину да одобри оснивање Нишког и Зетског потсавеза. Они нису ни стигли да образложе своја гледишта, јер их је г. Ружић у томе спречио, предложивши скупштини да се оснивање обају потсавеза аklamацијом прими што је и учињено. Према томе и Ниш и Цетиње добијају своје потсавезе с тим да у року од три месеца изврше своје конституисање и одреде територијалну надлежност и да нови потсавези за годину дана буду привремени.”¹⁷ Настанку Подсавеза, претходиле су припреме да се најпре, створи амбијент у Моравској жупи, да у Нишу буде десет клубова („Синђелић”, „Победа”, „Грађански”, „Југославија”, „Чегар”, „Трговачки помоћник”, „Железничар”, „Графичар”, „Омладинац” и „Јединство”). Циљ је остварен а „заједничка спортска управа Моравске жупе која у својој средини има све агилне објективне и напредне спортске раднике, успела је да за кратко време успостави нормалан ток рада и уздигне спортски Ниш на завидни ниво.”¹⁸ Леовић, Бањац, Поповић, Димић, Стефановић, Бојацић, Смиљанић, Ерменц и други велики ентузијастички фудбалског Ниша, чинили су све да се Ниш са широм околином у фудбалском смислу, организационо ојача, што би као крајњу последицу имало стварање нових клубова и квалитетнија такмичења на тлу будућег подсавеза. „Лобирање” пред саму скупштинску седницу у Београду са представницима Београдског лоптачког подсавеза, био је нужан чин у настанку

¹⁵ „Нова управа Нишког спорт-клуба „Грађански””, Политика, 4. септембар 1930.

¹⁶ „Конференција спортиста у Нишу – Пред скупштину Ј.Н.С-а”, Правда, 5. децембар 1930.

¹⁷ „„Нови Потсавези” – Основани су Нишки и зетски Потсавез”, Време, 16. децембар 1930.

¹⁸ „Оснивање Нишког потсавеза – лепо изгледи новог потсавеза”, Правда, 17. децембар 1930.

НЛП-а. Оно је уродило плодом. Испоставило се, међутим, да је на самој скупштинској седници све прошло без велике халабуке. Нишки спортски посленици остварили су толико жељени циљ. „Грађански” је у управи подсавеза имао представника, Милета Динића¹⁹, који је добио задужење економа.

Грађански као члан Нишког лоптачког савеза у периоду од 1931. до 1941. године

Зимска пауза, јанура и фебруар 1931. године, била је нишким фудбалским посленицима, добродошла, за обимне припреме које је требало спровести у циљу формирања Подсавеза. Лист „Правда”, која помно прати збивања у Нишу у том периоду, скреће пажњу читаоцима, већ 3. јануара, да се обављају „велике припреме око конституирајуће скупштине нишког потсавеза.”²⁰ Све је даље текло својим током, а штампа, „додаје гас” нишким фудбалским посленицима да истрају у својим намерама. Тако, „Управни одбор Савеза (Југословенски ногометни савез) сазвао је конституирајућу скупштину нишког потсавеза за 8. март.”²¹ Тог 8. марта 1931. године окупили су се представници клубова са подручја данашње источне и југоисточне Србије, делегирани од клубова који су сачињавали Нишавску, Лесковачку, Крушевачку, Тимочку, Крајинску и Нишку жупу. „У сали "Руског цара" одржана је скупштина спортских клубова за образовање Нишког лоптачког потсавеза. Скупштини су присуствовали делегат савеза г. Др Спасовић, познати спортиста и, као гост, г. Јован Ружић из Београда. На скупштини је заступано осам клубова из Ниша и дванаест клубова из унутрашњости са 40 делегата.”²²

У вези са „Грађанским” и осталим нишким клубовима „испуњене су жеље поборника за успостављање овог подсавеза. Оснивањем новог подсавеза Ниш је постао спортски центар, што потпуно заслужује бројем клубова и агилним спортским радницима. Све је учињено у погледу увођења Подсавеза у живот, али све то не значи да ће исти испунити наде које се у њега полажу. Неспорно је да су у управу ушли енергични и способни спортски радници, који ће радити и трудити се да Нишки подсавез ставе у ред напреднијих и бољих. „После скупштине, која је протекла у спортском тону у донела жељене резултате, поставља се питање какав ће бити ред у новом потсавезу. Сви су услови испуњени за успешно деловање Потсавеза, а да исти остваре наде, које се у њега полажу, потребна је слога и солидарност у раду Управе. Уверени смо да ће сви озбиљно схватити озбиљност потсавеза и прионути на посао, како би Нишки потсавез још у свему почетку био постављен на солидну основу и обезбеђена добра будућност. Рад – успех !”²³

На срећу пријатеља фудбалског спорта, централна штампа испратила је те 1931. године, кроз кратке вести све утакмице нишког „Грађанског” у пролећном делу такмичења нишког првог разреда. Таксативно, резултати су овако изгледали: „Грађански” – „Железничар” 1:1 (26. април 1931), „Грађански” – „Графичар” 4:0 (17. мај 1931), „Победа” – „Грађански” 2:2 (7. јун 1931),²⁴ „Грађански” –

¹⁹ „Оснивање Нишког потсавеза – лепа изгледа новог потсавеза”, Правда, 17. децембар 1930.

²⁰ „Интересантне спортске вести”, Правда, 3. јануар 1931.

²¹ „Пред оснивањем Нишког потсавеза – Границе новог потсавеза”, Правда, 8. фебруар 1931.

²² „Оснивачка скупштина Нишког ногометног потсавеза”, Политика, 9. март 1931.

²³ „Изгледа Нишког потсавеза – Сложан рад води успеху”, Правда, 12. март 1931.

²⁴ М. Сијић, н. д., 218.

„Југославија” 4:2²⁵ (21. јун 1931) и „Синђелић” – „Грађански” 0:0 (28. јун 1931).²⁶

Прилог бр. 2.

Табела:

1	Грађански	10	7	1	2	27:6	15
2	Синђелић	10	6	1	3	16:11	13
3	Победа	10	6	1	3	31:13	13
4	Железничар	10	4	2	4	16:17	10
5	Југославија	10	2	1	7	9:20	5
6	Графичар	10	2	0	8	6:38	4 ²⁷

Пре него што је ова табела постала стварност, „Грађански” се пео степеник по степеник. Пре тога, састали су се, 19. априла, чланови скупштине „Грађанског”. Том приликом изабрана је нова управа: „председник г. Милорад Стајић, потпредседници г. Васа Буква и Д. Јовановић, секретари г.г. Михајло Милосављевић и В. Николић, благајник Божидар Вељковић, чланови управе: г. г В. Димић, С. Петровић, М. Леоновић, Бранислав Аранђеловић и Г. Мојић.”²⁸ Уследио је потом, важан дуел и реми који је отворио „Грађанском” пут до врха, 26. априла, играли су првенствену утакмицу „Грађански” и „Железничар”. „Публике је било врло много. Игра је била доста жива и за прво полувреме "Грађански" води са 1:0 и поред јаког отпора и продирања "Железничара". У другом полувремену "Железничар" је прибранији и после тридесет минута изједначује резултат. "Грађански" остаје са девет играча. Резултат је остао 1:1. Судео је г. Веселиновић.”²⁹

У касну јесен исте 1931. године, „Грађански” је организовао један леп фудбалски празник. Наиме, тог 6. децембра, у Нишу је гостовала новосадска „Војводина”. „Грађански” се добро припремио за велико искушење. Иако је меч био пријатељског карактера, „севале су варнице”, данашњим спортским жаргоном речено. „Грађански” је извојевао победу над „Војводином” од 2:0. „Војводина” је врло лепо и фер играла. Она је изгубила битку, јер је њен напад био неодлучан. "Грађански" је играо корисније. Заслужена победа.”³⁰ Важно је истаћи и ово: „Домаћи су поставили овај тим: Павловић, Живковић, Николић, Стефановић (Богдановић), Љубомировић, Величковић, Стаменковић, Данић, Нешковић, Стојановић и Ристић.”³¹ У неколико реченица овај занимљив сусрет, могао би се овако да се опише: „У 15. минути домаћи лепом комбинацијом долазе пред гол гостију, али лопта се одбија од стативе. У 40 минути велика гужва пред голом "Војводине". Бек Живић руком штопује лопту, судија свира пенал, који Нешковић сигурно пуца у гол. 1:0 за "Грађански". У другом полувремену гости су од почетка надмоћнији. Изласком левог халфа Стефановића "Грађански" знатно слаби.

²⁵ „Првенство у Нишу”, Политика. 22. јун 1931., „Утакмице у Нишу”, Време, 29. јун 1931.

²⁶ М. Сијић, н. д., 218.

²⁷ Исто.

²⁸ „Скупштина С. К. "Грађанског" у Нишу”, Политика, 25. април 1931.

²⁹ „Из унутрашности”, Политика, 27. април 1931.

³⁰ „Утакмице у унутрашности”, Правда, 8. децембар 1931.

³¹ „"Грађански" (Ниш) – "Војводина" (Нови сад) 2:0 (1:0)”, Политика, 7. децембар 1931.

Богдановић је слаб према десном крилу гостију Немету, који води све навале "Војводине"... "Грађански" игра кроз трио. Нешковић додаје Ристићу и овај оштро пуца на гол. Бек Живић притрчава да задржи лопту, лопта му се одбија од ноге и улази у гол 2:0 за "Грађански". Резултат остаје до краја непромењен. Гости су изгубили и поред извесне надмоћности нарочито у другом полувремену. Судио је г. М. Петровић."³²

Најуспешнији период (1933–1935)

Као другопласирани клуб у првенству Нишког лоптачког подсавеза, у 1933. години, „Грађански” учествује у борби за назив првака Јужног купа, што је било у рангу такмичења за првенство Србије. Након тешких борби са првацима Скопског и Крагујевачког подсавеза, Грађански постаје првак Јужног купа и стиче право да се такмичи за улазак у националу лигу.³³ То надметање је представљало предтакмичење за најквалитетнији ранг у држави у том моменту. „У квалификацијама доспева до финала, али ту губи, како кажу несрећно.”³⁴ Што се хронолошког реда утакмица, у недељу 13. августа, када је реч о такмичењу за Јужни куп, у Нишу су се састали: „Грађански” – „Шумадија” из Крагујевца, у Прилепу: „Југославија” – „Цар Лазар” (Крушевац) и у Параћину: „Јединство” – С.С.К. (Скопље).³⁵ Реванш сусрети су на програму седам дана касније: „Грађански” је, у Нишу, забележио победу од 2:1 (1:1) над крагујевачком „Шумадијом”, а „Шумадија” је 20. августа, у Крагујевцу дочекала тим „Грађанског”. Било је нерешено 2:2 (1:1).³⁶ „Грађански” и „Цар Лазар” из Крушевца, састали су се у оквиру другог круга квалификација такмичења за Јужни куп. Било је 3:2 (1:1) у корист „зелених” са „Стамбол капије”.³⁷ У другој утакмици, одиграној 3. септембра у Крушевцу, било је нерешено 0:0.³⁸ У трећем кругу квалификација, надметали су се „Грађански” из Ниша и параћинско „Јединство”. У утакмици одиграној 17. септембра, „Грађански” је цело време био надмоћан и победио је са 3:1(0:0).³⁹ „Грађанском” је остао још корак до циља. Била му је потребна победа од 1:0 или било који нерешен исход. Одиграли су „зелени” у одлучујућој утакмици, у великом стилу, тог 24. септембра и забележили победу у Параћину од 2:0.⁴⁰

Уследиле су, у октобру, утакмице за национално првенство, а оно је подразумевало надметање победника са одређених регионалних територија, са простора три подсавеза, а најуспешнији из тих борби, пласирао се у националну лигу ЈНС-а.

Већ у недељу 8. октобра, пред нишком публиком састали су се „Грађански” и сарајевски „САШК”. „Грађански” је овај сусрет решио у своју корист 4:0.

³² „Грађански” (Ниш) – „Војводина” (Нови сад) 2:0 (1:0)”, Политика, 7. децембар 1931.

³³ М. Илић, н. д., 26.

³⁴ Исто.

³⁵ „Заслужен успех нишког „Грађанског””, Правда, 15. август 1933.

³⁶ „Успех Грађанског у Крагујевцу”, Нишке новине, 27. август 1933.

³⁷ „За Јужни куп”, Време, 29. август 1933.

³⁸ „Квалификационе игре за Националну лигу”, Правда, 5. септембар 1933.

³⁹ „Утамице у унутрашњости – „Грађански” – „Јединство” 3:1”, Правда, 19. септембар 1933.

⁴⁰ „Грађански – Јединство (Параћин) 3:1”, Нишке новине, 24. септембар 1933.

„Мрежотреситељи”: Ристић 1', Нешковић 22' и Стаменковић 30' и 43”.⁴¹ На ред је дошао реванш, који је био заказан за 15. октобар у Сарајеву. Утакмица се „после врло оштре и сурове игре завршила са 2:0 у корист САШК-а”.⁴²

Наредни дуел био је са земунском „Спартом”, а за нишке „зелене” („Грађански”) била је то непремостива препрека. Изгубили су са 3:2, у Земуну, а у Нишу резултатом 2:0.⁴³ Био је то крај свим надањима и илузијама.

У наредној 1934. години, после успеха у првенству НЛП-а, „зелени” са „Стамбол капије”, са више сигурности и самопоуздања, кренули су у нове изазове у оквиру Друге групе за првенство Југославије. Међутим, старт није био успешан. Већ 15. јула, скопљански „С.С.К.” гостовао је у Нишу, у оквиру 1. кола првенства Југославије и забележио победу од 1:0.⁴⁴ Настављено је такмичење у оквиру југословенског првенства и „БАСК” је 22. јула у Београду, од „Грађанског” направио „тесто за колаче”⁴⁵, резултат је био 7:1 (5:0). Међутим, 12. августа и срећа се осмехнула „Грађанском”. „Грађански” је био бољи од београдског „БАСК”-а, са 2:1.⁴⁶ Уследио је сусрет чији је исход вратио тим „Грађанског” у живот. Тог 19. августа, одигран је дуел са земунском „Спартом”, а нишку публику обрадовала је победа „Грађанског” од 4:2 (1:1).⁴⁷

„Зелени” су се вратили себи и својој игри, уверивши спортску јавност, да амбиције које су гајили пре почетка такмичења нису пуко слово на папиру, ни списак лепих жеља. Да је то стварно тако, потврдио је, 26. августа, успех „Грађанског” у Скопљу, у сусрету са „С.С.К.”-ом, решио је у своју корист са 3:1 (1:1).⁴⁸ До краја такмичења у националном првенству „Грађанском” су остале утакмице са крагујевачким „Радничким” у Нишу и „Спартом” у Земуну. Тог 9. септембра, „Раднички” је савладан од „Грађанског” са 3:1 (2:0).⁴⁹ Ако је 19. августа, на утакмици са „Спартом” из Земуна било три хиљаде посетилаца, онда је сусрет између нишког „Грађанског” и крагујевачког „Радничког”, превазишао сва очекивања „зелених”, када је у питању посета публике. Према доступним извештајима, крај игралишта окупило се 5000 гледалаца.⁵⁰ И на крају је остало гостовање у Земуну, а 23. септембра „Спарта” је победила тим „Грађанског” са 4:1.⁵¹

И у 1935. години, „зелени” са „Стамбол капије” поновили су успех у нишком првенству и изборили место међу клубовима, који су кроз квалификације тражили позицију у најелитнијем друштву ондашње краљевине. „Грађански” је стартовао победом, над старим ривалом, крагујевачким „Радничким” од 2:1

⁴¹ „Још једна победа Грађанског”, Нишке новине, 22. октобар 1933.

⁴² „Грађански из Ниша је јуче у Сарајеву подлегао САШК-у”, Правда, 17. октобар 1933.

⁴³ „Спарта – Грађански 3:2 (1:1)”, Време, 23. октобар 1933., „У Нишу је земунска Спарта направила подвиг над подвизима”, Време, 30. октобар 1933.

⁴⁴ М. Сијић, н. д.,

⁴⁵ „БАСК – Грађански (Ниш) 7:1 (5:0)”, Време, 23. јул 1934., „Нишлије добиле кишу голова”, Правда, 24. јул 1934.

⁴⁶ „Пораз БАСК-а у Нишу највећа сензација јучерашњих утакмица”, Време, 13. август 1934.

⁴⁷ „Грађански је победио земунску Спарту са 4:2”, Правда, 21. августа 1934.

⁴⁸ „Победе Грађанског, Радничког и Војводине”, Правда, 28. август 1934.

⁴⁹ М. Сијић, н. д.,

⁵⁰ „Високе победе престоничких клубова у борбама за државно првенство”, Време, 24. септембар 1934.

⁵¹ М. Сијић, н. д.,

(1:0).⁵² Гостовање код београдских клубова донело је „Грађанском” два дебакла. Ипак, „овим његовим поразима тешко наћи оправдање” јер „представник Ниша у лигашком такмичењу послужио је у суботу и недељу београдским водећим клубовима („Југославија, 7:1, и „БСК” 9:0) као средство за постизање гол-диференције.”⁵³ Оба дана „овдашњи „зелени” изгубили су са таквим резултатима који нимало неће служити на част ни њима нит пак Нишу и његовом лоптачком потсавезу.”⁵⁴ У недељу 13. октобра нишки „зелени” гостовали су код вишеструког првака крагујевачког подсавеза, екипе „Радничког”. „Грађански” је поражен, чак са 6:1. Очекивало се да ће и у овом сусрету „зелени” послужити црвенима за гол-диференцију. „Југославија” је победила са 5:0.⁵⁵ Већ 27. октобра, у Скопљу су се састали „Славија” и нишки „Грађански”.⁵⁶ Иван Станковић и Данило Ђорђевић, због казни које им је изрекао ЈНС, нису могли да наступе на гостовању у граду на Вардару, али се у тим „зелених” вратио Јован Стаменковић „Јоца Џон” – нишки „Биндер”.⁵⁷ У Ниш, пред крај дана, 27. октобра, стижу добре вести. „Грађански” је одиграо нерешено, у Скопљу, са екипом „Славије” 2:2. И коначно, у недељу 3. новембра, фудбалери, управа и навијачи „Грађанског” осетили су сласт победе. У госте, тог дана, стигла им је „Славија” из Скопља, објективно најслабији тим у првој групи квалификационог такмичења за ужу, државну лигу. Резултат је био 1:0 за „Грађански”.⁵⁸ Крајем новембра, „Грађански” је утакмицом са „БСК”-ом из Београда, на свом терену, имао свој последњи наступ у ширем, квалификационом такмичењу за пласман у државну лигу. „Грађанском” је тај пласман измакао, тако рећи, већ у септембру, након тешких поразу у Београду, од „Југославије” и „БСК”-а. Тог 24. новембра, враћено је „БСК”-у „мило за драго”. Било је 1:0 за „Грађански”.⁵⁹ Међутим, на утакмици поменутих клубова дошло је до тешких инцидената, Југословенски ногометни савез, коначно је, пре средине децембра, завршио истрагу поводом туче на утакмици „Грађански” – „БСК”, која је одиграна 24. новембра у Нишу, у оквиру последњег кола квалификација за улазак у државну лигу. Реално, казне за играче оба тима и суспензија „Грађанског”, биле су логичан след ствари. „Грађански” је заиграо пред својом публиком тек 29. децембра, када му је у госте дошла „Југославија” из Београда. Резултат је био 8:2 (2:1) у корист „Југославије”.⁶⁰

Период од 1936. године до немачке окупације

У овом петогодишњем периоду, „Грађански” је у нишком првенству, остварио нешто слабије резултате у односу на време од 1933. до 1935. године. Мада је 1936. године освојио пехар министра Драгише Цветковића, Нишлије који се раних тридесетих година прошлог века укључивао у рад нишког спорт-клуба

⁵² „Грађански – Раднички 1:0”, Политика, 23. септембар 1935.

⁵³ М. Сијић, н. д., 98.

⁵⁴ „Незаслужен пораз зелених”, Нишки спорт, 16. октобар 1935.

⁵⁵ М. Сијић, н. д., 98.

⁵⁶ „Грађански у Скопљу”, Нишки спорт, 23. октобар 1935.

⁵⁷ „Јоца Џон – голгетер зелене чете”, Нишки нови лист, 21. април 1934.

⁵⁸ М. Сијић, н. д., 98.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ „Победа младих "Југословена" над нишким "Грађанским" 8:2 (2:1)", Политика, 30. децембар 1935.

„Победа”. „Грађански” је 1936. тријумфовао и у лига такмичењу Нишког подсавеза, али је у квалификацијама за пласман у државну лигу, брзо посустао. У два сусрета са скопским прваком „Грађанским”, нишки „зелени” славили су у првом дуелу, пред својим навијачима, са 2:1.⁶¹ Био је то, премали капитал, да би у реванш утакмици у Скопљу, могло да се калкулише. Јер, тог 14. јуна, у Скопљу је било 4:0 за домаћи „Грађански”.⁶²

У пролеће 1937. године, крушевачки „Обилић” био је успешнији од „Грађанског” и заузео прво место на табели, што му је омогућило да се такмичи за наслов првака НЛП-а., а крајем лета „Грађански” је организовањем квалитетног турнира, обележио петнаестогодишњицу свог постојања, мада нам подаци говоре да је реч о једанаест година трајања. У јуну 1938. године, „Грађански” се позиционирао на четвртом месту табеле Нишког подсавеза, што значи да је био далеко од љуте борбе за наслов првака НЛП-а. Наредне 1939. „зелени” са Стамбол капије, остварили су нешто бољи успех у односу на претходну годину, заузевши друго место на табели подсавезног првенства НЛП-а. У јесен 1940. године, „Грађански” се грчевито борио за опстанак у нишком првенству, што говори о смени генерација у клубу.

Нишки спорт-клуб „Грађански” у окупираној Србији

Окупацију и поделу Југославије у Другом светском рату (1941. године) извршиле су немачке, италијанске, бугарске и мађарске окупационе снаге. Немачки протекторат (марионетска држава) Србија формиран је на већем делу територије касније познате као Централна Србија, источном делу Војводине (Банат) и северном делу Косова (околина Косовске Митровице). Територија Србије је била окупирана од стране немачких трупа, а постојале су прилике да се друштвени живот у Србији врати, бар делимично, у некадашње токове. Околности су у Нишу, мало по мало, омогућавале да спорт заузме своје место.

Немци су радо одлазили на утакмице.⁶³ Управо је ту био кључ будућег фудбалског рада у окупираном Нишу али и у осталим деловима Србије. Требало је тај део расположења искористити и код немачких окупационих снага пронаћи добру вољу и сагласност да се фудбал и остали спортови, инкорпорирају у саставни део живота у ратом притиснутој Србији.⁶⁴

Прва фудбалска утакмица у Нишу после пропасти старе Југославије, одиграна је 9. јуна 1941. године. Састали су се „Грађански” и „Победа”. Утакмица се завршила победом „Грађанског” са 3:0 (1:0). Најбољи играч на терену био је голман „Грађанског” Бенеш, коме је пошло за руком да одбрани и један пенал. У предигри главне утакмице састављен је комбиновани тим од резервних играча „Грађанског” и „Победе” који су савладали „Раднички” (Ниш) са 2:1. Ускоро је нишка публика могла да посматра још један дуел својих љубимаца. Овога пута, 21. јуна, састали су се „Грађански” и „Железничар”. Пред 3000 гледалаца одиграна је у Нишу утакмица између месних ривала „Грађанског” и

⁶¹ „Почетак ужег такмичења за првенство државе”, Време, 8. јун 1936.

⁶² М. Сијић, н. д., 103.

⁶³ М. Илић, н. д., 117.

⁶⁴ Ђ. Стаменковић, ФК Раднички Ниш : 1923–1973, Ниш 1973, 127.

„Железничар”. Победио је Грађански са 1:0.⁶⁵

Лист „Ново време” упознаје нас и са ранијим резултатима које су постигли нишки клубови у међусобним дуелима: „Победа” – „Синђелић” 4:0 и 6:0, „Грађански” – „Хајдук” 2:2 и 2:1, „Железничар” – „Цар Константин” 4:0 и 2:2, „Победа” – „Грађански” 3:0.⁶⁶

Остали резултати „Грађанског” из овог периода: „Грађански” – „Србија” 4:2, „Синђелић” – „Грађански” 2:1, „Грађански” – „Београд мала” 2:1.⁶⁷ Даље, „по налогу БЛП-а, НЛП је донео одлуку да организује квалификације на територији свог подсавеза за улазак у Српску лигу. Утакмице се играју по двоструком бод систему. Ниш даје два клуба („Победа”, „Цар Константин”, „Железничар”, „Хајдук”, „Синђелић” и „Грађански”), Лесковац даје један клуб („Момчило”, „Јосиф” и „Моравац”), Зајечар даје један клуба („Јединство”, „Тимок” и „Железничар”) Крушевац даје један клуб – СК Крушевац”.⁶⁸ У полуфиналу, „Грађански” се сусрео са врло расположеним тимом „Крушевца”. У Нишу је било нерешено, а у Крушевцу, дебакл „Грађанског”. Након тога, крушевачки тим је победивши нишку „Победу” (2:1 и 1:1) постао први победник такмичења Нишког лоптачког подсавеза у окупацији.⁶⁹

У литератури, која је настајала седамдесетих година прошлог века и била оптерећена идеолошким предрасудама, наилазили смо и на овакве ставове у вези са нишким фудбалским приликама и дешавањима у време немачке окупације: „Фудбалске клубове („Цар Константин”, „Синђелић”, „Грађански”, „Хајдук”, „Србија”, „Обилић”, „Нишка бања” и други) који су радили у време окупације немачка фелдкомандантура 809 и квислиншка власт користили су у организовању разних спортских такмичења у циљу одвајања омладине од актуелних питања ослободилачког рата као и за разне друге националистичке и контрареволуционарне прославе.”⁷⁰ За овакве и сличне утакмице највише се користило игралиште „Победе” које се налазило на Чаиру. Крајем јануара 1942. године срушила се кровна конструкција на трибинама игралишта „Победе” и како је у званичном извештају стајало, до рушења је дошло „под теретом снега” али није искључена могућност да је то био један вид саботаже на спортском објекту, „пошто су се немачки официри тамо виђали у друштву домаћих издајника.”⁷¹

Ипак, прихватићемо чињенице, које су истакнуте у следећем новинском чланку: „Услед великог снега који је ових дана падао, најбољи нишки фудбалски клуб Победа имао је највеће штете. Наиме, кровна дрвена конструкција трибина, која је иначе добро грађена, и која је била постављена на сигурним темељима, под теретом великог снега – срушила се. Нишка "Победа" је тиме претрпела неспорно велику штету, коју ће, у данашњим приликама тешко надокнадити. Али самим тим, и нишки фудбал осетиће, јер то је било друго игралиште са покривеним трибинама у Нишу, на коме су одиграно највише утакмица. Тако је сада Ниш остао са једним игралиштем, које има покривене трибине – а то је игралиште

⁶⁵ „Из унутрашњости”, Ново време, 22. јун 1941.

⁶⁶ „Нишка Победа има најбоље шансе да освоји првенство”, Ново време, 30. јул 1941.

⁶⁷ М. Сијић, н. д., 375–376.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ Ђ. Стаменковић, ФК Раднички..., 127.

⁷¹ Исто.

„Железничара”. Штета која је нанета „Победи” цени се на 40.000 динара.”⁷²

Штету су имали и фудбалери „Грађанског”, који су користили ово игралиште у појединим приликама. У новим околностима чак седам клубова требало је да одигра своје утакмице на само три терена: „Синђелића” код АТ диспанзера, „Грађанског” код Хигијенског завода и „Железничара” у чаирском парку, код железничке пруге Ниш – Димитровград.

Иначе, „игралиште „Грађанског” имало је и мале трибине, два реда, које нису биле покривене и публика се радо окупљала у том простору. Иза трибине била је просторија за писање протокола утакмице и пресвлачење судија.”⁷³

У јесен 1941. године отпочела су такмичења у оквиру НЛП у групи тимова првог разреда града Ниша. Први део такмичења завршен је јануара 1942. У такмичењу је учествовало седам нишких клубова. После огорчених борби прво место стекао је „Цар Константин” са освојених 9 бодова колико је имао и „Грађански” са слабијом гол-диференцијом.⁷⁴

Прилог бр. 3.

Табела на дан 16. јануар 1942.⁷⁵

1	„Цар Константин”	6	4	1	1	13:5	9
2	„Грађански”	6	4	1	1	14:10	9
3	„Хајдук”	6	3	1	2	9:8	7
4	„Раднички”	6	3	0	3	13:13	6
5	„Србија”	6	2	1	3	7:10	5
6	„Београд мала”	6	2	0	4	12:13	4
7	„Нишка бања”	6	1	0	5	10:19	2

Ипак, и у такмичењу за „Нишки пехар”, у току лета 1942. године, било је осцилација у игри, успона и падова, тако да је четврто место на коначној табели, реалан однос снага нишких клубова и показује право стање ствари у „Грађанском” као клубу.

У јесењем делу сезоне, такмичарске 1942/43. године, тим „Грађанског” је у нишком првенству заузео треће место, у конкуренцији осам клубова. Имао је освојених седам бодова, пет мање у односу на првака лиге, екипу „Победе”.

И у пролеће 1943. године, било је осцилација, тако да је „Грађански”, на коначној табели нишког првенства на четвртој позицији са 12 бодова, док је првопласирана „Победа” сакупила, чак 23. У новој сезони, такмичарске 1943/44. године, савезничка бомбардовања прекидала су како-тако редовна такмичења. На јесењој табели „Грађански” је са 6 бодова, заузео пето место у конкуренцији осам клубова. Пласман: „Синђелић” 13, „Србија” 10, „Победа” 10, „Железничар” 9, „Грађански” 6, „Хајдук” 3, „Цар Константин” 3 и „Обилић” 2.⁷⁶

Дошла је и 1944. година, време у коме су у јесен у Нишу престала ратна

⁷² „Срушиле су се дрвене трибине на игралишту Победе”, Ново време, 7. фебруар 1942.

⁷³ Разговор са Браниславом Станковићем, Ниш, Србија, 10. децембар 2018.

⁷⁴ Ђ. Стаменковић, ФК Раднички..., 117–118.

⁷⁵ Исто.

⁷⁶ Податке доставио Небојша Јаковљевић према: Н. Јаковљевић, Фудбалска такмичења Јужних Словена : 1873–1941, Суботица 2018.

дејства. У пролећном делу је одиграно само једно коло, а у оквиру тога, 2. априла, „Синђелић” је са 2:1 победио екипу „Грађанског.” Уследила су све чешћа савезничка бомбардовања Ниша, тако да првенство није могло да буде настављено.

Сусрет са једним од ретких сведока, фудбалских дешавања на нишким игралиштима у време немачке окупације, Браниславом Станковићем, пружа нам могућност, да сазнамо који су играчи бранили боје „Грађанског” у четири ратне године: „Прока”-голман, браћа Чортановићи, бек и халф, „Кобац”- десни бек, Ратко „Цапало”- леви бек. У халф линији били су браћа Белић – „Цома” и Витко, Стојан – Столе, железнички службеник, био је ту и „Цири” (Миодраг Јовановић), на месту бека и браћа Топаловићи, бек и полутка. У нападу су играли Јовица – десно крило, Драгутин „Тенк”- центарфор (подофицир Српске државне страже) Радовић, лева полутка, који је радио у Мостовској радионици, а на левом крилу био је Ивко Глишовић.⁷⁷

Након ослобођења Ниша, 14. октобра 1944. године, сви клубови у Нишу паузирали су свој рад. Испоставило се да активности, у смислу обнове рада, „Грађанског”, „Победе” и „Србије”/„ Југославије”, никада нису започете ни настављене. Литература из историје нишког фудбала, чији су аутори Ђорђе Стаменковић и Миладин Илић, указује на то да су рад наставили „Раднички”, „Железничар”, „Синђелић” под именом „Динамо”, а „Цар Константин” је понео назив „Слога”. Самим тим, „Грађанском” као квалитетном спортском колективу, ускраћена је прилика да се у новим условима покаже као расадник талената и окосница фудбала у граду на Нишави.

Закључак

Спорт-клуб „Грађански” за својих осамнаест година постојања (1926–1944) забележио је запажене резултате у српском фудбалу. Својим најзначајнијим резултатима оствареним између 1933. и 1935. године, три узастопне титуле у нишком првенству и првенству Подсавеза, као и борба за улазак у најелитнији ранг такмичења, говоре у прилог да је „Грађански” заслужио већу пажњу истраживача историје спорта него до сада. Генерално, историја нишких фудбалских клубова је недовољно истражена и она вапи за новим резултатима.

⁷⁷ Разговор са Браниславом Станковићем, Ниш, Србија, 10. децембар 2018.

Извори:

Историјски Архив Ниш, Збирка Varia

Листови:

Време (1930, 1931, 1936)
Политика (1930, 1931, 1935)
Правда (1930, 1931, 1934)
Нишке новине (1933)
Нишки нови лист (1934)
Нишки спорт (1935)
Ново време (1941, 1942)

Литература:

Илић, Миладин. Железничар–Ниш : 1928–1995. Ниш 1995.
Јаковљевић, Небојша. Фудбалска такмичења Јужних Словена : 1873–1941. Суботица 2018.
Мирчетић, Драгољуб. Нишка књига : 1883–1941. Ниш 1973.
Стаменковић, Ђорђе. ФК Раднички Ниш : 1923–1973, Ниш 1973.
Исти. ФК Синђелић : 1918–1968. Ниш 1972.
Сијић, Милорад. Фудбал у Краљевини Југославији. Александровац 2014.

Усмени извори

Разговор са Браниславом Станковићем, Ниш, Србија, 10. децембар 2018.